

İslâm Tarih, Sanat ve Kùltür Araştırma Merkezi (IRCICA)

BALKANLAR'DA İSLÂM MEDENİYETİ
ULUSLARARASI ÜÇÜNCÜ SEMPOZYUM TEBLİĞLERİ

Bükreş, Romanya / 1-5 Kasım 2006

İstanbul 2011

OSMANLI'NIN SANCILI NÜFUS MİRASI: OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E ROMANYA'DAN TÜRKİYE'YE GELEN TÜRK GÖÇMENLERİ

Kemal Yakut*

Osmanlı Devleti'nin sınırlarının daralması ve daha önce egemen olduğu topraklarda yeni ulus-devletlerin kurulmaya başlaması sonucu çok büyük kitlesel göçlerle karşılaştı. Sınırların ötesinde kalan Türk-Müslüman toplumu, yüzyıllarca yaşadıkları toprakları terk ederek, Osmanlı Hükümeti'nin egemen olduğu Balkanlara ve Anadolu'ya yöneldiler. Osmanlı Devleti'nden ayrılan halkların kurdukları ulus-devletler ve Rusya'nın saldırgan milliyetçilik anlayışları doğrultusunda uygulamaya koydukları nüfusu homojenleştirme projesi sonucu, milyonlarca Türk-Müslüman yer değiştirmek zorunda kaldı.¹ Osmanlı Devleti'ne Türk-Müslümanların ilk kitlesel göç hareketi, 1774 yılında Rusya ile yapılan Küçük Kaynarca Antlaşması'yla Kırım'a bağımsızlık tanınması ve kısa bir süre sonra 1783'de Rusya'nın Kırım'ı ilhak ettiğinin açıklamasıyla gerçekleşti.² İlk anda kolonileştirme programına karşı çıkan beş yüz bin Tatar, Osmanlı topraklarına göç etti.³ Temel hedef Müslüman olmayan yöneticilerin yönetiminde kalmamak, Osmanlı ülkesinde yaşamaktı.⁴

* Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

¹ Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914). Demografik ve Sosyal Özellikleri*, (Çev: Bahar Tırnakçı), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003, s. 102-103.

² Ethem Feyzi Gözaydın, *Kırım, Kırım Türklerinin Yerleşme ve Göçmenleri. Coğrafi, Tarihi, Harsi, İktisadi ve Siyasî*, İstanbul: Vakit Matbaası, 1948, s.64-72; Abdullah Saydam, *Kırım ve Kafkasya Göçleri (1865-1876)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1997, s. 29-36.

³ Gözaydın, *a.g.e.*, s. 71

⁴ Kemal H. Karpat, *Osmanlı Modernleşmesi, Toplum, Kurumsal Değişim ve Nüfus*, (Çev: Akile Zorlu ve Kaan Durukan), Ankara: İmge Kitabevi, 2002, s. 128.

Kitlesel göçler, çoğunlukla Osmanlı-Rus savaşlarından sonra olmak üzere 19. yüzyıl boyunca (1812, 1828-1829, 1859-1864, 1877-1878) sürdü. 1783-1784 yılında yaklaşık 80 bin Tatar'ın Basarabya'ya geçtikleri sanılmaktadır. Sonraki yıllarda da özellikle 1860'da göçe zorlanan on binlerce Nogay Tatarı, ağırlıklı olarak Dobruca'ya yerleştirildiler. 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'ndan sonra ise çok sayıda Tatar, buradan da ayrılarak Anadolu'ya yönelmek zorunda kaldı.⁵ Osmanlı Devleti, yüz yüze kaldığı kitlesel göçler karşısında, yeni örgütlenmeler gerçekleştirerek, bu sorunu olabildiğince hafif atlatmaya çalıştı. Kırım Savaşı'ndan sonra Ticaret Nezareti ve Şehremaneti, göçmenlerin sorunlarını çözen belli başlı kurumlardı. Bu iki kurumun yetersiz kalması üzerine 5 Ocak 1860'da Muhâcirin Komisyonu kuruldu. Böylece göçmenlerin iskânı, iâsesi ve diğer ihtiyaçlarının karşılanması organizeli bir şekilde karşılanmaya çalışıldı. Taşrada da İskân-ı Muhâcirin Memuru adıyla bir görevlinin göçmenlerin sorunlarıyla ilgilenmesi sağlandı. Trabzon ve Samsun gibi önemli merkezlerde ise Muhâcirin Komisyonları oluşturuldu.⁶

Bu kurum ve ilgili görevliler, göçmenlerin yerleşmeleri için gerekli hukukî ve ekonomik altyapıyı hazırlamada önemli işler üstlendiler. Muhtelif vilayetlerde mevcut olan işlenmemiş toprakların listesini hazırladılar. Göçmenlere yük hayvanı, tohumluk, yiyecek, evlerini yapmaları için malzeme ve para desteğinin sağlanmasına çalıştılar.⁷ 19. yüzyılın sonuna gelindiğinde göçmenlerin iskânından sorumlu kurumlar oluşturulmuş ve devletin göçmenlerin iskânına ilişkin bir politikası şekillenmişti. Bu kısa açıklamadan sonra Romanya'dan Anadolu'ya göç sorununu ele alabiliriz. Eflâk ve Buğdan prenslikleri 14. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar iç ilişkilerde siyasal özerkliğe sahiptiler. Adı geçen prenslikler, dış politikada Osmanlı Devleti'ne bağlı idiler. Uzun süre değişmeyen bu statünün karşılığında başkente vergi ödüyorlardı. Osmanlı Devleti 19. yüzyılda bu prensliklere yönelik pragmatik nitelikli bir politika izledi. Rus tehlikesine karşı Romen toprak bütünlüğü ile Romenlerin siyasal ve kültürel sürekliliklerini bir şekilde güvence altına almaya çalıştı. Buna karşılık olarak da Rusya ile kendisi arasında tampon devletler olarak hareket etmelerini sağlayarak, bu prensliklerden yarar-

⁵ Karpat, *Osmanlı Nüfusu*, s. 128.

⁶ Saydam, *a.g.e.*, s. 101-119.

⁷ Karpat, *Osmanlı Nüfusu*, s. 104-106; Saydam, *a.g.e.*, s. 101-184; Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890)*, Ankara: TTK, 1994, s. 58-108.

landı. Sözü edilen karşılıklı bağımlılık, 19. yüzyılda Osmanlı-Romen ilişkilerinin temelini oluşturdu.⁸

Romenler, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren adım adım siyasi birliklerini sağlama yoluna gittiler. Osmanlı Hükümeti, "biraz çekingen davrandıktan sonra" bu amacı destekledi.

Albay Alexandrou Ion Cuza'nın 1866'daki çabaları sonucunda, siyasi birlik konusunda önemli adımlar atıldı. Romanya, 1870'lerin başında bütün temel kurumlara sahip oldu. Ayrıca yurtdışında temsil olanağına kavuştu.⁹ 1860'larda Eflak ve Buğdan Prenslikleri ile Osmanlı Hükümeti arasındaki geleneksel ilişkinin değişmeye başlamasıyla birlikte, bu bölgeden Anadolu'ya küçük çapta göçler oldu.¹⁰ Aslında bu hareketlilik daha önce buraya yerleşmiş bulunan Kırım Tatarlarının, yeni gelişmeler karşısında Anadolu'ya yönelmeleriydi. Romanya'dan Anadolu'ya daha kapsamlı kitlesel göçler, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında ve sonrasında gerçekleşti.

Osmanlı-Rus Savaşı'nın başlamasından sonra Rusya'nın Dobruca'ya saldırma tehlikesi karşısında Köstence demiryolu hattına kadar olan bölgedeki İslâm ve Hıristiyan halka köy ve kasabalarını boşaltma emri verildi. Önemli bir ticaret kenti olan Tulca ve çevresinden yaklaşık 70 bin nüfus Edirne'ye doğru harekete geçti. Rus ordularının Kuzey Dobruca'ya yönelmeleriyle birlikte yerli Müslüman halk Mecidiye'ye ve Varna'ya doğru göç etti.¹¹ Bu göçmenler Varna, Şumnu, ve Pravadi dolaylarında bir süre kaldıktan sonra bazıları kendi köylerine geri döndü. Bazıları da Edirne'ye, özellikle de Bursa, Eskişehir, Ankara, İzmir, Adana ve Konya'ya yerleştiler. Çok az bir kısmı da Bulgaristan köylerinde kaldı.¹² Dobruca'ya kitleler halinde göç, Ayastafanos Antlaşması'nın (5 Mart 1878) 5. maddesinde ve Berlin Antlaşması'nın (13 Temmuz 1878) 43. maddesinde Romanya'ya bağımsızlık tanınması,¹³ 1883'te Türklerin askere alınmak istenmesi, 1899'da

⁸ Kemal H. Karpat, *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, (Çev: Recep Boztemur), Ankara: İmge Kitabevi, 2004, s. 361-363.

⁹ Karpat, *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, s. 364.

¹⁰ B.O.A, Y. PRK. KOM, Dosya No: 3, Gömlek No: 22.

¹¹ Faruk Kocacık, "Balkanlar'dan Anadolu'ya Yönelik Göçler (1878-1890)", *Osmanlı Araştırmaları*, C. 1, İstanbul, 1980, s. 137-139.

¹² Müstecib Ülküsal, *Dobruca ve Türkler*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1966, s. 25.

¹³ Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri (Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları)*, C. 1, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1953, s. 390, 419-420.

kuraklık ve kıtlık yaşanması ve Balkan ile Birinci Dünya Savaşlarından sonra Müslüman Türklerin yaşam alanlarının daralması sonucunda da sürdü. Konuyla ilgili araştırmalar yapan Müstecib Ülküsal, Dobruca'dan Osmanlı topraklarına göçün nedenlerini şöyle sıralamaktadır:

1. Anadolu'ya göç etmiş olanlarla Dobruca'da kalanlar arasındaki akrabalık ilişkisi, parçalanmış ailelerin birleşme isteği, dini ve milli duygular.
2. Müslüman din adamlarının propagandaları sonucu Halifenin yaşadığı topraklara göç etme isteği.
3. Romanya yönetiminden kuşku duyulması.
4. Toprak ve mülkiyet rejiminin değiştirilmesi.
5. Dobruca'ya Romenlerin iskân edilmesi. Romen iskân politikasının homojenleştirmeyi amaçlaması.
6. Türk-Müslümanların askere alınması.
7. 1899'da çok sert bir kuraklık yaşanması ve kıtlık çekilmesi.
8. Türk-Müslümanların siyasi haklardan yoksun bırakılması.
9. Romenlerin sosyal, ekonomik ve kültürel açılardan gelişmesine karşılık, Türk-Müslümanların sürekli gerilemesi.¹⁴

Bu nedenler tahlil edildiğinde görüleceği gibi, diğer Balkan ulus-devletlerinde rastlandığı gibi, nüfusu homojenleştirme, ekonomi, dil ve kültür alanlarında ulusallaşmayı sağlama hedefleri vardır. Bu hedefler Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan devletlerinde sert yöntemlerle sağlanmaya çalışıldı. Romanya'da ise aynı sertlikle olmasa da Türk-Müslüman toplumu doğrudan ve dolaylı yöntemlerle göçe zorlandı. Romanya yönetimi beklenilenin üzerinde göç olması ve sosyo-ekonomik dengelerin sarsılmaya başlanması üzerine Kasım 1878'de, Dobruca'da yerleşmiş bulunan Türk, Çerkez ve Tatar gibi Müslüman toplumun eskiden beri süregelen yönetim biçiminin değiştirilmeyeceğine ilişkin bir bildiri yayınladı.¹⁵ Ancak bu bildiri Türk-Müslüman toplumunu yatıştırmadı. Mart 1883 - Şubat 1887 tarihleri arasında Romanya'dan İstanbul'a 120 haneden 813 nüfus,¹⁶ Mart 1891 - 18 Ocak 1892 zaman aralığında ise 591 hanede 2977 kişi Anadolu'ya geldi.¹⁷

¹⁴ Ülküsal, *a.g.e.*, s. 28-32.

¹⁵ B.O.A., Y. EE, Dosya No: 42, Gömlek No: 252.

¹⁶ B.O.A., Y. HUS, Dosya No: 201, Gömlek No: 61.

¹⁷ B.O.A., Y.A. HUS, Dosya No: 255, Gömlek No: 64.

Göçün sürmesi üzerine Romanya Eğitim Bakanı, Kasım 1894'te Dobruca'da Türk-Müslüman toplumunun ileri gelenlerine yaptığı konuşmada, göçün hükümetince endişeyle karşılandığını, Türk-Müslüman toplumu üzerindeki baskıların giderileceğini açıkladı. Eğitim Bakanı'na göre göçün asıl nedeni, parçalanmış ailelerin birleşme isteği ve dini nedenlerdi.¹⁸ Bükreş'te yayınlanan bazı gazetelerde ise göçün devam etmesinde, Ramazan ayı nedeniyle Dobruca'ya gelen talebe-i ulumun (medrese öğrencileri) Müslüman halkı kışkırtması etkili oluyordu.¹⁹ Kayıtlara göre, 1894'te 78 hanede 370 kişi, 1897-1898'de ise 60 hanede 266 kişi Osmanlı topraklarına sığındı.²⁰ Osmanlı Hükümeti gelenleri iskân etmek için arazi, tohumluk, ev yapımında kullanılmak üzere malzeme gibi yardımlarda bulundu.

Eskişehir merkeze iskân edilen 50 haneden oluşan Romanya göçmenleri için 3 Aralık 1892'de Mamure adıyla bir mahalle kuruldu.²¹ Göçmenlerin ardı arkası kesilmediği için 30 Nisan 1895 tarihli irâde ile Eskişehir demiryolu civarında ve Hacı Ali Bey mahallesi bitişiğinde Hamidiye adı verilen başka bir göçmen mahallesi inşa edildi. Bu mahalleye mescit ve okul yaptırıldı. Ev yapımında kolaylıklar sağlandı.²² Diğer bir örnek ise, Romanya'dan göç ederek Bandırma'nın Manyas Gölü civarına yerleştirilen 61 hane göçmene Mayıs 1899'da kulübeler inşa etmeleri için gölden meccânen (parasız) kamış sağlamalarına izin verilmesidir.²³

Göçmenlerin iskân edilecekleri bölgelere sevk edilmesi sırasında zaman zaman parasal sıkıntılar çekildiği de görülmektedir. İzmit Mutasarrıflığı, 15 Ağustos 1899'da Maliye Nezareti'nin 40 bin kuruş verileceği sözüyle Demiryolu idaresinin şehirlerinde tutulan 437 göçmeni Ankara'ya nakl ettiğini, ancak bu paranın gelmemesi üzerine demiryolu idaresinin 177 nüfus göçmeni Ankara'ya taşımayacağını Muhacirin-i İslamiye Komisyonu Alisi Birinci Azalığına bildirdi. Komisyon parasal sorunların çözülmesi için hükümet nezdinde girişimlerde bulundu. Komisyon, 24 Eylül 1899'da Sadarete gönderdiği tezkirede Ankara'ya

¹⁸ B.O.A., Y.A. HUS, Dosya No: 314, Gömlek No: 55.

¹⁹ Aynı yer.

²⁰ 1894'te Köstence'den gelen 100 yetişkin erkek, 82 erkek çocuk, 112 kadın, 76 kız çocuğu olmak üzere toplam 370 kişi Ankara'ya sevk edildi. Bkz. B.O.A., Y. PRK. KOM, Dosya No: 16, gömlek No: 41; İpek, a.g.e., s. 153.

²¹ B.O.A., İrade-i Dahiliye, No: 1300, (13 Cemâziyelevvel 1310)

²² B.O.A., İrade-i Dahiliye, No: 10093, (5 Zilkade 1312)

²³ B.O.A., İrade-i Maliye, No: 19, (16 Muharrem 1317)

gönderilecek 177 göçmen için ayrılan paranın 250 bin kuruş tahsisata, 250 bin kuruş daha ilave edilmesini istedi. Maliye Nezareti, 5 Aralık 1899'da Sadaret'e gönderdiği yazıda istenilen paranın sağlanacağını bildirdi.²⁴

19. yüzyılın son çeyreğindeki göç sürecinde dikkati çeken temel sorunlardan biri Dobruca'daki Türk-Müslüman toplumunun emlak ve arazi sorunuuydu. 23 Ağustos 1900'de Osmanlı Hükümeti ile Romanya Hükümeti arasında imzalanan antlaşmada sorunun dostça çözüleceği hükmüne yer verildi.²⁵ Romanya Hükümeti'nin Dobruca'dan göç eden Türk-Müslüman halka tahminen 3 milyon lira tazminat ödemesi söz konusuydu. Dahiliye Nazırı Ahmet Refik Paşa, 8 Haziran 1901 tarihli yazısında Romanya hükümetinin bunu ödemekten kaçındığını, Osmanlı Hükümeti'nin 1 milyon lira almasının bile birçok ekonomik sorunu çözeceğine işaret etmişti.²⁶ Tazminat konusu 1901 yılı sonlarında iki hükümet arasında sürdürülen ticaret antlaşmasının ve konsolosluk sözleşmesinin imzalanması görüşmeleri sırasında da ele alındı. Bir muhtelit (karma) komisyonu kurulması kararlaştırıldı.²⁷ Ancak komisyon fiilen çalışmaya başlayamadı. Osmanlı Hükümeti, 20 Eylül 1903 tarihli toplantısında komisyonunun harekete geçirilmesi için Romanya Hükümeti nezdinde girişimlerde bulunulması kararını aldı.²⁸

Dobruca'dan göç eden Türk-Müslüman halkın emlak ve arazi sorunu iki taraf arasında yapılan görüşmeler sonucu çözülemedi. Osmanlı Hükümeti 22 Eylül 1907'de Romanya Hükümeti ile uyuşulmaması halinde Lahey Adalet Mahkemesine gidilebileceği mesajını verdi.²⁹ Osmanlı Hükümeti'nin ısrarlı tutumuna rağmen sorun çözüme kavuşturulmadığı gibi göç te devam etti.³⁰ 19. yüzyılın sonlarında Romanya'dan Osmanlı topraklarına göçün başka bir boyutunu da Musevilerin gelmesi oluşturmaktadır. Rusya'dan ve yeni Romen yönetiminden

²⁴ B.O.A., A. MKT. MHM, Dosya No: 506, Gömlek No: 7.

²⁵ 23 Ağustos 1900 tarihli antlaşmanın 3. maddesi şöyledir: "Romanya Hükümeti, Bab-ı Ali'nin arzusuna uyarak Osmanlı İmparatorluğu'na göç etmiş eski Dobruca ahalisinin toprak mülkiyet durumunu ve Osmanlı tebasının Dobruca'daki mülkiyeti konusunda muteber olabilecek haklarını en kısa bir zamanda ve ortak mutabakata göre incelemeyi taahhüd eyler." Bkz. B.O.A., Y. EE., Dosya No: 53, Gömlek No: 54.

²⁶ B.O.A., Y. PRK, DH., Dosya No: 11, Gömlek No: 79.

²⁷ B.O.A., Y. A. HUS, Dosya No: 424, Gömlek No: 59.

²⁸ B.O.A., Meclis-i Vükela Mazbataları (MV), Dosya No: 107, Gömlek No: 57.

²⁹ B.O.A., M V, Dosya No: 117, Gömlek No: 17.

³⁰ Köstence'den gelen bir aile 23 Temmuz 1908'de Hüdavendigâr Vilayetine gönderildi. Bkz. B.O.A., Y. PRK. KOM, Dosya No: 16, Gömlek No: 41.

kuşku duyan bu toplum 19. yüzyılın son yıllarında Osmanlı topraklarına yerleşmek istediler. İlk gelenler Ankara'nın Akköprü Köyü'ndeki emlak-ı hümayun dâhilinde iskân edildiler. Ancak göçün devam etmesi üzerine Sultan II. Abdülhamit, Müslüman olmayanların kabul edilmemesi yönünde bir irâde yayınladı. Bunun üzerine Osmanlı Hükümeti, 26 Mart 1900'de yaptığı toplantıda topraklarını Müslüman olmayan göçmenlere kapattı.³¹

Balkan Savaşı'ndan sonra Rumeli'de büyük toprak kayıplarına uğranılması sonucunda tekrar kitlesel göçlerle yüz yüze kalındı. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonraki karmaşanın yeniden yaşanmaması için bir takım yasal düzenlemeler gerçekleştirildi. Mahmut Şevket Paşa Hükümeti döneminde 18 Mart 1913'te "Muhâcirini Suret-i İskân Hakkında" bir talimatname çıkarıldı. Aynı Hükümet tarafından ayrıca 45 maddelik "İskân-ı Muhâcirin Nizamnamesi. Muhâcirînin Sûret-i Kabûlü"ne ilişkin bir nizamname hazırlanarak, göçmenlerin kabulü, iskânları, işe ve çeşitli ihtiyaçlarının karşılanması için yapılması gerekenler düzenlendi. 8 Eylül 1916'da Balkan Savaşı sonrasında göç edenlere dağıtılacak arazi ve emlaka ilişkin geçici bir kanun çıkarıldı.³²

Türk toplumunda çeşitli travmalar yaratan bu savaş sonrasında Romanya'dan göçler devam etti. Orta Anadolu kentleri başta olmak üzere çeşitli kentlere yerleştirildiler. Romanya'nın Birinci Dünya Savaşı'nda 1916'da İtilaf Devletleri bloğunda savaşa girmesi siyasal ilişkilerin kesilmesine neden oldu. Bu durum Lozan Barış Konferansına kadar sürdü. Konferans sırasında Yeni Türkiye Devleti temsilcileriyle Romen diplomatları arasında bir temas sağlandıysa da bu diyalog inişli-çıkışlı bir seyir izledi. Romanya, ticaretinin % 80'ni su kanalıyla yaptığından boğazların nasıl bir şekil alacağını yakından takip etti.³³ İki taraf arasında 6 Haziran 1924'te elçiliklerin kurulmasıyla ilişkiler bir düzen içerisinde yürütüldü.³⁴ Romanya'dan Türk-Müslüman göçü yoğun bir şekilde olmasa da devam

³¹ B.O.A., A. MKT. MHM, Dosya No: 509, Gömlek No: 5; Ali Arslan, *Avrupa'dan Türkiye'ye İkinci Yahudi Göçü*, İstanbul: Truva Yayınları, 2006.

³² H. Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makûs Talihi: Göç*, İstanbul: Kum Saati Yayınları, 2001, s. 346-354; İlhan Tekeli, "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Nüfusun Zorunlu Yer Değiştirmesi ve İskân Sorunu", *Toplum ve Bilim*, Sayı: 50, (Yaz 1990), s. 60.

³³ Nicole Ciachir, "Atatürk Döneminde Türkiye-Romanya İlişkileri", (Çev: Çağlar Enneli), *Türkler Ansiklopedisi*, C. 16, (Editörler: Hasan Celal Güzel vd.), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002 s. 655-656; Mihail Gubuoğlu, "K. Atatürk'ün Cumhurbaşkanlığı Döneminden II. Dünya Savaşı'na Kadar Türk-Romen ilişkileri (1923-1944)", *Belleken*, C. 47, S. 188, (Ekim 1983), s. 1047.

³⁴ Gubuoğlu, *a.g.m.*, s. 1047.

etti. Ancak, Cumhuriyet döneminde Romanya'dan Türkiye'ye gelen göçü ele almadan önce çok kısa bir şekilde Yeni Türkiye Devleti'nin iskân politikası hakkında genel bir değerlendirme yapmakta yarar vardır.

Genç Türkiye Devleti'nin ulus ideolojisine dayalı yapısı, nüfus, göç ve iskân politikalarını doğrudan etkiledi. Başka bir deyişle yeni kurulan ulus-devlet Türk kültürünü esas alan özdeş bir topluluk amacını güttü. Son on yıldır ciddi nüfus hareketlerinin yaşandığı Anadolu'da iskân, can yakıcı bir sorun olarak Cumhuriyet kadrolarını tedirgin etti. Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi, Balkan ülkelerinden devam eden göç ve ülke içindeki çeşitli toplulukların iskânı devletin yaşamsal sorunları arasında yer aldı. Bolu Mebusu Tunalı Hilmi 13 Ekim 1923'te Mübadele, İmar ve İskân Vekâletinin görüşmeleri sırasında Genç Türkiye'nin nüfus ve iskân politikasının gerekçesini şöyle ortaya koymuştu:

“Anadolu'ya Türk, Müslüman göçü galiba 150 yıl evvel, galiba Kazan bozgunu ile başlamıştır. Yıllardan beri devam eden bu göçün getirdiği o milyonlarca insan nerede? Koca Anadolu bomboş... Baştanbaşa denilebilecek derecede boş. Baştanbaşa harap. Hatta harabe!.. Cester projesi karşısında hâlâ tüylerim ürperir. Bu şirket yarın insansızlık, işsizlik bahaneleriyle roller çevire çevire sakin Anadolu'mu yabancılarla doldurmaya muvaffak olmasın?... Tabiatı boşluk yoktur, tahaddüs ederse dolar, zail olur... Boş memleketimi ben dolduramazsam demek ki eller dolduracak öyle mi?... İmar nüfussuz olmaz! Nüfus imarsız yaşayamaz.”³⁵

Ne var ki Cumhuriyet'in ilk yıllarında bütün dikkatler Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi üzerine yoğunlaşmıştı. İcra Vekilleri Heyeti, ülkenin ekonomik kaynaklarını göz önünde bulundurarak, mübadele dışında ülkeye gelenlere sıcak yaklaşmadı. Nitekim 4 Kasım 1923'te mübadele dışında muhacir kabul edilmemesini Hariciye Vekâleti'ne bildirerek gereken önlemlerin alınmasını istedi.³⁶ Mübadele, İmâr ve İskân Vekili Mustafa Necati Bey, Meclis'te yaptığı konuşmada bütçe yetersizliğinin altını çizdikten sonra, genel tutumu şöyle ortaya koymuştu: “Her kim gelirse gelsin onunla uğraşmaya mecburuz ve her ne surette olursa olsun memleketimize gelmesini kabul edebiliriz. Ancak mukavele icâbı olarak bugün beş yüz bin kişinin memleketimize gelmekte olduğu bir zamanda mücavir

³⁵ TBMMZb. Devre: 2, Cilt: 2, Ankara: TBMM Basımevi, 1961, s. 624-630.

³⁶ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30.18.1.1/8. 39.9.

mahallerden bu surette muhacir gelecek olursa bunları arzu ettiğimiz veçhile iskân ve terfilerini temin etmek imkânı yoktur.”³⁷

Hükümetin tutumuna rağmen Balkanlardan küçük kabileler halinde göç devam etti. Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi’nden kaynaklanan sorunların en yoğun olarak yaşandığı bir dönemde Silistre Cemaat-ı İslâmiye Reisi Avukat Mustafa ve beraberindeki heyet, 25 Mayıs 1926’da Romanya Türklerinin göçü hakkında görüşmek üzere Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa’dan randevu talep ettiler.³⁸

Görüşmenin gerçekleştiğine ilişkin bir bilgi bulunmamakla birlikte, küçük kabileler halinde Türkiye’ye göçün devam ettiği görülmektedir. Cevat Geray’ın tespitlerine göre 1923-1933 yılları arasında Romanya’dan 8151 aileden toplam 33852 kişi serbest olarak Türkiye’ye göç etti.³⁹ Ancak Romanya Hükümeti, bu yıllar içinde Türk-Müslümanların büyük çoğunluğunun çiftçi ve etkin üretici durumunda bulunması ve ekonomik dengelerin sarsılacağı gerekçesiyle göç çeşitli zorluklar da çıkarttı. Üsküp’te 1928’de yayınlanan Sada-yı Millet gazetesinde yayınlanan bir makalede Romanya Hükümeti’nin ve bazı unsurların çıkarttığı zorluklar şöyle sıralanmıştı:

- Göç niyetinde bulunan Türklere hiç izin verilmemesi ya da pasaportlardan Türk parası ile 50-100 lira gibi yüksek bir ücret talep edilmesi.
- Çeşitli siyasi partilere üye veya milletvekili olan bazı mütegalibe Türklerin göç aleyhinde propagandada bulunması.
- Türkiye’ye gidip dönen bazı göçmenlerin karşılaştıkları zorlukları anlatmaları.

Gazeteye göre bu zorluklar şöyle aşılabilirdi: Türk Hükümeti’nin pasaport çıkarılması sırasında çıkartılan zorlukların ortadan kaldırılması için baskıda bulunması, nüfuzlu ve mütegalibe durumundaki Türklerin propagandasının sona erdirilmesi için bunlara Türkiye’de emval-i metrûke verilmesi, çocuklarının okullara parasız olarak kabul edilmesi, hoca öğretmen ve muhtar gibi toplum üzerinde etkili olan kişilere göç lehinde propaganda yaptırılması ve basında sistematik olarak göçün lehinde yayın yaptırılması gibi.⁴⁰ 1930’lu yılların başında

³⁷ TBMMZb., D. 2, C.3, s. 170-172.

³⁸ BCA, 30.10.0.0.116. 808.3

³⁹ Cevat Geray, *Türkiye’den ve Türkiye’ye Göçler ve Göçmenlerin İskânı (1923-1961)*, Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Enstitüsü Yayınları, 1962, s. 79. (Tablo 2)

⁴⁰ BCA, 30.10.0.0, 272.0.0.12. 60.166.17.

Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi'nin etkileri hafifletildikten sonra Balkan coğrafyasındaki Türk-Müslüman toplumunun Anadolu'ya göçü teşvik edildi. Ülkenin kapıları Balkanlardan gelecek Türk-Müslüman göçmenlere ardına kadar açıldı. Çünkü Genç Cumhuriyet yöneticilerinin insan sermayesine ihtiyaçları vardı ve nüfusu homojenleştirmeleri gerekiyordu. Romanya'dan gelecek Türk-Müslüman göçmenler bu ideolojik, demografik ve ekonomik nedenlerden dolayı hoş karşılandılar.

Cumhuriyet Hükümetleri, bu yaşamsal sorunu kurumsal düzenlemeler yaparak ve çeşitli tarihlerde iskânla ilgili yasalar çıkartarak aşmaya çalıştı.⁴¹ 368 sayılı Mübadele, İmâr ve İskân Kanunu (23 Kasım 1923),⁴² 885 sayılı İskân Kanunu (30 Mayıs 1926),⁴³ 2510 sayılı İskân Kanunu (14 Haziran 1934)⁴⁴ ve değişik tarihlerde çıkartılan yönetmelikler göç ve iskân sorununun çözülmesi için çıkarıldı.

Bu düzenlemelerin ışığında Cumhuriyet Hükümetlerinin iskân politikası birçok resmi metinde, gazete makalesinde bulunmakla birlikte, en özlü şekilde Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya tarafından 21 Temmuz 1938'de Sıhhat ve İçtimâi Muavenet Vekâleti'ne gönderilen bir yazıda dile getirildi.

Buna göre;

1. Hariçten gelecek tecavüzlere karşı yurdun müdafaa kudretini arttırmak.
2. Yurdun muhtelif mıntıklarındaki Kürt, Çerkez, Arap v.s. Türkten gayri topluluklarını kesafetini kırarak şekilde aralarına Türk unsuru yerleştirmek ve bu surette kültür birliğini ve dâhili emniyet maksatlarını tahakkuk ettirmek.⁴⁵

Ayrıca Şükrü Kaya'nın yazısında bu amaçlara ulaşmak için Genelkurmay Başkanlığı ile geniş bir plan hazırlandığı belirtilmektedir. 1930'lu yılların başından itibaren Romanya'dan Türkiye'ye göç hızlandı. Bükreş'teki Türk Büyükelçiliğinin 24 Aralık 1934 tarihli raporuna göre göçün temel nedenleri arasında Ro-

⁴¹ Ali Yıldırım, *Cumhuriyet Dönemi İskân Politikaları (1923-1952)*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), 2004, s. 22-39.

⁴² Kanun maddeleri için bkz. *Düstur, Üçüncü Tertip*, C. 5, s. 407-410.

⁴³ *Eski ve Yeni Toprak, İskân Hükümleri ve Uygulama Klavuzu*, (Haz: Naci Kökdemir), Ankara: Basım yeri Yok, 1952, s.25-28.

⁴⁴ *Düstur, Üçüncü Tertip*, C. 15, s. 1156-1175; ⁴⁴ *Eski ve Yeni Toprak, İskân Hükümleri ve Uygulama Klavuzu*, s.46-72

⁴⁵ *BCA*, 0.30.10.81.531.16.

manya Hükümeti'nin Bulgaristan sınırına Kuçovalakları (Makedonyalı Rumenleri) yerleştirmesi, bu Rumenlerin Türk köyleri üzerinde baskı kurması, Türk çiftçilerinin 1924 tarihli İstimlâk Kanunu'na (Yeni Dobruca Kanunu) göre sahip oldukları toprakların % 30'unu hükümete bırakmak zorunda bulunması, sınır boylarındaki jandarma karakollarının ihtiyaçlarını parasız olarak Türk köylülerinden karşılaması, Türklerin eğitim için yeterli olanaklara sahip bulunmaması ve var olan az sayıdaki Türk okulunda Romence eğitim verilmesi sayılmaktadır.⁴⁶

Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Bükreş'e büyükelçi atanmasıyla birlikte,⁴⁷ bu ülkede yaşayan Türk-Müslüman unsurun sorunları daha yoğun bir şekilde ele alındı. Hamdullah Suphi, Romanya İçişleri Bakanı Mihalache ile görüşerek sorunların çözümüne çaba gösterdi. 16 Ocak 1933'de Başbakan Vacida ile de bir araya gelen Hamdullah Suphi, Türk göçünün bir düzene sokulması talebinde bulundu.⁴⁸ Romanya'dan göç edenlerin Rumen polisi, gümrükçüsü ve sınır muhafızları tarafından her defasında ev başına biner ley vermeye zorlanması en büyük şikâyetlerden biriydi.⁴⁹

1933 yılı içinde Romanya'dan Türkiye'ye gelen göçmenlerin vilayetler bazında iskânı şöyle gerçekleştirildi.⁵⁰

	Ev	Nüfus
Afyon	4	9
Balıkesir	29	145
Bilecik	9	25
Bursa	19	84
Çanakkale	5	24
Diyarbakır	23	83
Elazığ	222	820
Eskişehir	48	244

⁴⁶ Bükreş Büyükelçisi Hamdullah Suphi Tanrıöver, 1934 yılının Aralık ayı başında Romanya Kralı'na Türk toplumunun göçmesinin nedenlerini ve uğradıkları muameleyi aktardı. *BCA*, 30.10.0.0, 247.668.13; Ferhat İvgen, *1923-1960 Döneminde Türkiye'nin Balkan Politikası*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), 2004, s. 22-39.

⁴⁷ Hamdullah Suphi Tanrıöver, 20 Mayıs 1931 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile Bükreş'e büyükelçi olarak atandı. Bkz. Mustafa Bayar, *Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları*, İstanbul: Menteş Kitabevi, 1968, s. 156; Halim Serarslan, *Hamdullah Subhi Tanrıöver*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1995, s. 151-152.

⁴⁸ *BCA*, 030.10, 246.667.12.

⁴⁹ Mustafa Şerif, "Romanyalı Muhacirler", *Edirne Milli Gazete*, 4 Kanun-ı evvel 1933, No: 468, s. 1.

⁵⁰ Yıldırım, *a.g.t.*, s. 94.

İstanbul	318	1506
Kocaeli	7	24
Tekirdağ	85	309
Toplam	769	3273

Hamdullah Suphi Tanrıöver, büyükelçiliği sırasında Romanya'da yaşayan Türklerin eğitim ve kültürel durumlarının iyileştirilmesi konusunu da ele aldı. Hıristiyan Türk olan Gagavuzların azınlık olarak tanınması için görüşmelerde bulundu.⁵¹ 17 Aralık 1934'te Romanya Eğitim Bakanı Doktor M. Anjelesko'ya yaptığı ziyarette, Mecidiye Medresesinde yapılan eğitimi ve Hıristiyan Türklerin (Gagavuzlar) ana dillerinde eğitim sorunlarını gündeme getirdi. Tanrıöver, Mecidiye Medresesi'nde çocukların sefalete, açlığa mahkûm olduklarını, aldıkları bilgilerin ve terbiyenin onları hayata hazırlamadığını öne sürdü. Eğitim Bakanı'ndan bu medresenin Türkiye'de gerçekleşen devrimlerin ruhuna uygun bir hale getirilmesini istedi.

Büyükelçi Tanrıöver'in dile getirdiği başka bir konu ise, Romanya'da etnisite sorununu gündeme getiren Bulgar, Macar, Alman gibi unsurlara çeşitli haklar tanınmasına rağmen, Gagavuzlara kendi okullarında ana dillerinde eğitim hakkının tanınmamasıydı. Büyükelçi Tanrıöver, 24 Aralık 1934'te Ankara'ya gönderdiği raporda, Romanya Eğitim Bakanı'nın Gagavuzların kendi dillerinde eğitim görmesine sıcak yaklaştığını, Komrat gibi on bin Gagavuz'un yaşadığı kasabada lisenin iki sınıfının Türkçe ders verebilecek öğretmen adaylarının yetiştirilmesine ayrılabilceğini kararlaştırdığını bildirdi.⁵² Büyükelçi Tanrıöver bu sorunların aşılabilmesi için, Ankara'dan ilk ve ortaokullar için kitap ve öğretmenlere para yardımı yapılabilmesi için ödenek istedi.⁵³

Hamdullah Suphi Tanrıöver'in girişimleri sonuç verdi. Türk Dışişleri Bakanlığı'nın Başbakanlığa gönderdiği 22 Ekim 1935 tarihli yazıda, Mecidiye Medresesi'nin 1935 eğitim yılından itibaren öğretmen okulu haline dönüştürüldüğü ve Gagavuzların oturduğu yerlerdeki devlete ait ilk, orta ve liselerde Türk dilinin okutulmaya başlandığı bildirildi.⁵⁴ Hamdullah Suphi Tanrıöver'in üzerinde çalıştığı konulardan biri göç sorunuydu. Zira 1934'te göçmenler sorunlarla karşı-

⁵¹ Bükreş Elçiliğinden 28 Kasım 1934'te Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen yazı, *BCA*, 0.30.10.247.668.11.

⁵² *BCA*, 0.30.10.247.668.14. Hamdullah Suphi Tanrıöver, Dobruca ve Deliorman yöresine yaptığı geziden edindiği izlenimleri Ankara'ya bildirdi.

⁵³ *BCA*, 030.10.247.668.11.

⁵⁴ *BCA*, 030.10.0.0.247.668.22.

laşmış ve birçok şikâyetlerde bulunmuşlardı. Köstence’de göçmenleri vapura bindirme işiyle uğraşan Köstence Başkonsolosu 18 Aralık 1934’te Dışişleri Bakanlığı’na yazdığı tezkirede herhangi bir şikâyetle karşılaşılması için alınması gereken önlemleri belirtti. Buna göre; Romanya’dan ne kadar ve ne gibi şartlarda göçmen kabul edileceğinin belirlenmesi, kabul edilecek göçmenlerin Türkiye’nin hangi bölgelerine yerleştirileceğinin kararlaştırılması, göçmen nakl etmede kullanılan Türk vapurlarının birçok bakımlardan elverişli olmaması nedeniyle daha uygun vapurların sağlanması ve bunların Köstence’ye düzenli seferler yapması, Türkiye’ye gelen göçmenlerin ellerindeki leyleri Türk parası ile değiştirmelerine kolaylık sağlanması ve konsolosluk kadrosuna bir memur daha eklenmesi gerekiyordu.⁵⁵

1930’lu yıllarda gelen göçmenlerin büyük kısmı ülkenin güvenliği gerekçesiyle Trakya bölgesine yerleştirilmesi planlandı. Dönemin etkili gazetelerinden biri olan Cumhuriyet gazetesinde iskân ve Trakya sınırının güvenliğinin sağlanması konusunda şu değerlendirmede bulunuldu:

“Gelen muhacirler, önce Trakya’ya yerleştirilmeli, Avrupa’da koca bir ülkeden elimize kalmış olan son toprakları iyice korumak için, bu yerlerde Türk kol ve gövdelerinden geçilmez bir duvar dikilmelidir. Toprağı eken, yurdu güzelleştiren ve günü gelince onun için kanını döken adamdır, yurttaştır. Boş topraklar, hiçbir işe yaramaz ve bir gün gelir başkalarının eline geçer. Edirne’de, Kırklareli’nde bütün Trakya’da Bulgarların gözü vardır. Midye ile Enez arasında bir çizginin üstünde kalan yerleri her gün bağıra bağıra söylüyorlar. İstanbul’da bile gözleri var. Bulgarların bu azgın açgözlülüğü karşısında Türk’ün gözü Trakya’nın üstünden ayrılmamalıdır. Gerçi Türk ordusu, Trakya’ya uzanan elleri kırarak, yurda yan bakan gözleri çıkaracak kadar kuvvetlidir. ... Bu yüksek değerli topraklarımızı sımsıkı tutmalıyız. Bu sımsıkı tutuşu ise ancak Türk kolları ve göğüsleri yapabilir.”⁵⁶

Aynı gazetede Abidin Daver, göçmenlerin Trakya’ya yerleştirilmesinde güvenliğin yanı sıra ekonomik kaygıların da altını çizdi: “Trakya’nın Türkiye için önemini anlatmağa lüzum var mı? Trakya, Türkiye’nin Avrupa’daki büyük ülkesinden kalmış son parçadır; Türkiye’nin batıya, medeniyete açılan kapısıdır; Trakya, verimli topraklar ile bir zenginlik kaynağıdır; Trakya, Türkiye’yi Türkiye yapan İstanbul’un, Boğazların ve Marmara’nın müdafaa sahasıdır. ... Siyasal ve

⁵⁵ BCA, 030.10.0.0, 81.531.4.

⁵⁶ Cumhuriyet, 5 Birinci Kanun 1933.

sevkulceysi bakımları bir tarafa bırakılıp ta Trakya'yı sadece ekonomik bakımdan ele alırsak, o zengin toprakların ne büyük bir bolluk kaynağı olduğunu görürüz. Trakya'da ne yetişmez ki...

Cumhuriyet idaresi, Trakya'nın nüfusunu, yani çalışan kollarını bir misli artırmağa ve eski Rumeli'nden gelecek Türk göçmenleri buraya yerleştirmeye, Trakya'yı bayındırlaşmağa, orayı cennet yapmağa karar vermiştir. ... oraya gelen soydaş göçmenleri, hemen işleyen, yetiştiren, kazanan kollar haline sokmak, en küçük enerjinin bile boş kalmamasına ve boşuna harcanmamasına çalışmak gerekir."⁵⁷

Trakya'da göçmenlerin iskânının düzenli bir şekilde gerçekleştirilmesi için Trakya Umûm Müfettişi Mahmut Tali (Öngören) ve bölgede bulunan valiler zaman zaman bir araya geldiler. Mahmut Tali'nin 28 Şubat 1934'te Dâhiliye Vekâleti'ne gönderdiği yazıda, halkın ve yerel kurumların seferber edilmesine rağmen, valiler, göçmenlerin iskânı için şu işlerin yapılmasını istediklerini açıkladı. Buna göre, bölgede kadastronun yapılması, Trakya'nın ne kadar nüfus besleyebileceğinin hesaplanması, bataklıkların kurutulması, bulaşıcı hastalıkların önlenmesi, Ziraat Bankasının verebileceği tohumluğun bir an önce sağlanması, göçmenlerin beraberlerinde getirdikleri ley ve levhaların Türk lirasına dönüştürülmesi, yerel yöneticilere harcırah verilmesi ve ek finans kaynaklarının sağlanması gerekmektedir.⁵⁸

Trakya Umûm Müfettişliği ve yerel kurumların ilk anda karşılaştıkları temel sorun göçmen evlerinin yapılmasıydı. Umûm Müfettişliğin yaptırdığı model ev planına göre bir ev 60 liraya inşa edilmekteydi. Göçmenlerin üretici hale getirilmesi için ise her hane için 30 lira değerinde bir öküz ve on lira değerinde bir sabana ihtiyaç vardı. 18 bin ev için toplam 1.800.000 lira ödenek verilmeliydi. Ayrıca Trakya Umûm Müfettişi İbrahim Tali Bey'e göre evlerin yapılması ve göçmenlerin sorunlarının çözülmesi için bölgesel bir iskân örgütü kurulmalıydı. İskân için yeni toprak alanları bulunmalıydı.⁵⁹ Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya, 5

⁵⁷ Abidin Daver, "General Kâzım Dirikten İsteddiğimiz ve Beklediğimiz", *Cumhuriyet*, 23 Eylül 1935, No: 4080, s. 1-3.

⁵⁸ *BCA*, 030.10. 72.472.8 Trakya Umûm Müfettişi İbrahim Tali (Öngören) sık sık bölge illerini gezerek, göçmenlerin iskânı, sağlık sorunları ve üretici hale getirilmeleri ile ilgili çalışmalar yaptı *Edirne Milli Gazete*, 19 İkinci Teşrin 1934, No: 562, s. 1.

⁵⁹ Trakya Umûm Müfettişi İbrahim Tali Bey, 4 Şubat 1935'te Başbakanlığa gönderdiği raporda; 1935'te ülkeye gelmesi düşünülen 100 bin ve beş yıl boyunca gelmesi tahmin edilen 500 bin göç-

Mart 1935'te Başbakanlığa gönderdiği yazıda, evlerin inşaatında kullanılacak kerestelerin temin edilmesinde güçlüklerle karşılaşıldığını, kereste fiyatlarının çok yüksek olduğunu, gerekirse ev tiplerinin küçültülerek keresteden tasarruf edilmesini ve göç edenlerin gayr-i menkullerine karşılık Romanya'dan kereste alınmasının Bükreş Elçiliğine bildirildiğini ilettili.⁶⁰

Türk Hükümeti, göçmenlerin sorunlarını kurumsal düzenlemelerin ve ekonomik kaynakların yetersizliği yüzünden çözmekte zorlandı. Bunu aşabilmek için 1935 yılı Mart ayı başında çeşitli bakanlıkların temsilcilerinin katılımıyla bir toplantı gerçekleştirildi.⁶¹ Ayrıca Romanya Hükümeti nezdinde yapılan girişimler sonucu, Türk ve Rumen temsilcilerinden oluşturulan bir komisyon, Dobruca'dan göç etmek isteyenlerin arazi ve mülklerini yerinde görerek değer takdir edecekti. Romanya Hükümeti tarafından göçmenlere kolektif pasaport verilecekti. Böylece öteden beri şikâyet konusu olan gayr-i menkullerin değeri ve pasaport alımı sırasında karşılaşılan haksızlıkların önüne geçilecekti.⁶²

Türk Hükümeti'nde 1935 yılı boyunca Romanya'dan çok yoğun bir göç hareketi beklentisi vardı. Sayısı 100 bini bulacak olan bu göçmenlerin büyük kısmı Trakya'ya, bir kısmı da Mersin ve Antalya yöresine yerleştirilecekti.⁶³ İbrahim Tali Bey'den sonra Trakya Umûm Müfettişliğine getirilen General Kazım Dirik, Kasım 1935'te göçmenlerin üretici haline gelmesi ve Trakya'nın kalkınması için büyük bir projenin hayata geçirileceğini açıkladı.⁶⁴ Kazım Dirik, 1935 yılı için planlanan evlerin tamamlandığını, 4 milyon kg tohumluk gönderildiğini, göçmenlere pulluk ve 17 traktör sağlandığını, 1936-1937 yılları için ise tohum üretme çiftliklerinin yapılacağını, peynircilik ve mandıracılık kurumlarının yeniden yapılandırılacağını, ipek böceği ve kozacılık işlerine önem verileceğini, koopera-

menin iskânı ve sorunlarının çözülmesi için alınması gerekli önlemleri bildirdi. *BCA*, 030. 10. 72. 474.6.

⁶⁰ *BCA*, 030.10. 81. 531.5. Hükümet gerekli ödeneğin sağlanması için TBMM'ne iki yasa teklifi verdi. Kadri Oğuz, "Trakya'da Yapılacak Göçmen Evleri", *Cumhuriyet*, 24 Nisan 1935, No: 3928, s. 7. Göçmen akını ve göçmen evlerine ilişkin başka bir haber için bkz. *Özdilek*, 13 Mayıs 1935, Sayı: 18, s. 1,

⁶¹ "Trakya İçin Yeni Kararlar", *Cumhuriyet*, 1 Mart 1935, s. 1.

⁶² "Romanya'dan Gelecek Muhacirler", *Cumhuriyet*, 7 Mart 1935, No: 3883, s. 5.

⁶³ "Göçmen Akını Tekrar Başlıyor", *Cumhuriyet*, 28 Nisan 1935, No: 3932, s.2. Göçmenler için Sarayburnu'nda büyük bir ev yapılacaktı. Gelenler önce bu eve getirilerek aşılmalı ve ilk temizlikleri sağlanacaktı. Daha sonra deniz ve kara yolu ile Trakya'ya yollanacaktı. "Trakya'da Göçmen Yerleştirme İş'i", *Cumhuriyet*, 13 Eylül 1935, No: 4070, s. 2.

⁶⁴ *Cumhuriyet*, 7 İncinciteşrin 1935, No: 4125, s. 1,8.

tiflerin hayvancılığın ve fidancılığın geliştirilmesi için önlemler alınacağını duyurdu.⁶⁵ Ayrıca Edirne'de göçmenlerin sorunlarına eğilen gazeteci Kadri Oğuz da eğitimli göçmenlerden öğretmen olarak yararlanılmasını önerdi.⁶⁶ Çünkü göçmenlerin başat sorunlardan biri eğitimdi.

1935 yılının sonlarında göçmenlerin nakli konusunda sorunlar ortaya çıktı. Köstence limanında göçmenlere ait işlerin hızlı bir şekilde bitirilememesi ve pasaport konusunda güçlükler çıkartılması nedeniyle vapurlar günlerce bekletildi.⁶⁷ Taşımacılık yapan bir armatör, "Biz denizde, göçmenler rıhtım üzerinde günlerce emir beklediğimiz oluyor" diyerek, göçmen naklinin içyüzünün sanıldığından acı olduğunu belirtti.⁶⁸ Türk Hükümeti, Köstence'de göçmenlerin sefâlet içinde bulunması nedeniyle, 1935 yılının Kasım ayının ortalarında Romanya Hükümeti'nden göçmenlere pasaport verilmemesini istedi. Köstence'de toplanmış olanları da en hızlı şekilde Türkiye'ye getirmeye çalıştı.⁶⁹ Ne var ki gerekli ödeneğin sağlanamaması üzerine vapurların göçmenleri taşıma işinden vazgeçmeye başladıkları görüldü.⁷⁰

Hükümet, tüm olanakları seferber ederek, Köstence'de rıhtımda bekleyenleri getirtti. Diğerlerini de 1936 yılında getirmeye karar verdi. Hükümet, göçmenlerin yoğun bir şekilde Trakya'ya yerleştirilmesi ve bölgede sorunların büyümesi üzerine, 29 Ocak 1936 tarihli toplantısında, gelecek olan 25 bin göçmenin Ankara, Yozgat, Kayseri, Niğde, Konya ve Adana illerinin çeşitli kazalarına yerleştirilmesine karar verdi.⁷¹ Bunların Nisan'dan itibaren gelmelerinin uygun olaca-

⁶⁵ Aynı yer. Hükümet, 4 Temmuz 1935'te göçmenlere, geri alınmak ve bir milyon lirayı geçmemek üzere toplam 8700 ton yemlik ve 4300 ton tohumluk buğday verilmesi için kararname çıkardı. BCA, 0.30.18.01.02.56.57.15. Yapılan çalışmalar Trakya Umûm Müfettişliği resmi yayın organı Trakya dergisinde kamuoyuna açıklandı. "Trakya'da İskân Faaliyeti", *Trakya Dergisi*, Sayı:7, (Şubat 1937), s.13.

⁶⁶ Kadri Oğuz, "Ana Yurda Gelen İrkdaşlarımız", *Cumhuriyet*, 20 Nisan 1935, No: 3924, s. 6. Kırklareli'nde yayınlanan Trakya'da Yeşilyurt adlı gazetede yer alan bir başyazıda, göçmenlerin sorunlarının devlet ve halkın el ele vererek çözüldüğünü belirtmektedir. Bkz. "Göçmenlerimiz", *Trakya'da Yeşilyurt*, 22 Temmuz 1935, No: 578, s. 1.

⁶⁷ *Milli Gazete*, 28 Eylül 1935, s.1. Bursa vapuru 10 gün boş beklemek zorunda kaldı. *Cumhuriyet*, 9 İkinciteşrin 1935, No: 4127, s. 1,8.

⁶⁸ Göçmenler Nazım, Bursa, Adana, Hisar, Adnan adlı vapurlarla taşındı. *Cumhuriyet*, 10 İkinciteşrin 1935, No: 4128, s. 1,5.

⁶⁹ *Cumhuriyet*, 12 İkinciteşrin 1935, No: 4130, s. 2.

⁷⁰ *Cumhuriyet*, 15,16,17,22 İkinciteşrin 1935, No: 4133, 4134, 4135, 4140, s. 3,2,2,1.

⁷¹ BCA, 30. 18.1.2. 61.8.9. Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili Refik Saydam'ın Anadolu Ajansı'na verdiği demeç için bkz. *Buç*, 22 Nisan 1936, No: 699-49, s. 1-2.

ğını açıkladı.⁷² Romanya'dan gelecek göçmenleri 15 Nisan 1936'dan itibaren kabul edeceğini ve önceliği geçen yıl mülklerini satarak oradaki ilişkilerini tamamen kesenlere verileceğini duyurdu. Bunların sayısı 15 bin dolayındaydı.⁷³ Göçmenler için Sarayburnu'nda büyük bir misafirhane ve revir hazırlandı. İlk katile 23 Nisan'da İstanbul'a ulaşacaktı.⁷⁴ Planlandığı gibi göçmenler yerleştirilmiş ve belli bir süre karantinada tutulmuşlardır.⁷⁵

Hükümet, 17 Ağustos 1936'da göçmen akının daha düzenli sürdürülmesi için Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekilliği'nin 3 Ağustos 1936 tarihli tezkiresinde belirtilen, göçmenlerin nakl edilmesi, kayıtların tutulması ve buna ilişkin işlemlerin elçi ve konsoloslukların emir ve refakatlerinde yürütülmesini gerçekleştirmek üzere Ankara iskân memurlarından Recai ve İskân Umûm Müdürlüğü memurlarından Naci'nin Romanya'ya gönderilmesini onayladı.⁷⁶

Romanya Türk Büyükelçisi Hamdullah Suphi Tanrıöver, Romanya Başbakanı, Tarım ve İçişleri Bakanları arasında yapılan görüşmelerde göçün sistemli yürütülmesi konusunda 9 maddelik bir mutabakat sağlandı.⁷⁷ Daha sonra da sürdürülen görüşmeler sonucunda, iki taraf arasında 4 Eylül 1936'da "Dobruca'daki Türk Ahali'nin Muhaceretini Tanzim Eden Mukavelename" imzalandı.⁷⁸ Sözleşmenin giriş kısmında Romanya'dan Türkiye'ye yarım asırdan fazla bir süredir göçün devam ettiği, Romanya'nın hürriyetperver ve müşfik bir rejime sahip olmakla birlikte krallık topraklarını münhasıran tabii etnik kökenine tekrar bağlanmak gibi meşru bir arzu içinde bulunduğu ve göçün dostane yürütülmesine karar verildiği açıklandı. 20 maddeden oluşan bu sözleşmenin en önemli maddeleri şöyledir:

1. madde; Durostor (Silistre), Caliacra (Pazarcık), Köstence ve Tulcea eyaletlerinde bulunan Müslüman Türk azınlığın bu sözleşmeden yararlanacağı,

⁷² *Cumhuriyet*, 27 Şubat 1936, No: 4235, s. 2. Hükümet, aynı tarihlerde göçmenlere 10 bin pulluk dağıtmayı kararlaştırdı. "Göçmen İşleri", *Cumhuriyet*, 17 Nisan 1936, No: 4282, s. 2.

⁷³ "Romanya Türkleri", *Cumhuriyet*, 24 Mart 1936, No: 4258, s. 5. 15 bin göçmenin 6 bini 15 Nisan'dan Mayıs'ın sonlarına kadar, geri kalanı da Ağustos başından Eylül'ün sonuna kadar getirilecekti. *Cumhuriyet*, 12 Nisan 1936, No: 4277, s. 2.

⁷⁴ "Göçmenler Gidiyor", *Cumhuriyet*, 16 Nisan 1936, No: 4281, s. 2.

⁷⁵ Hisar vapuru ile getirilen 1600 kişi Tuzla'da karantinada tutuldu. *Cumhuriyet*, 7 Mayıs 1936, No: 4300, s. 2.

⁷⁶ *BCA*, 2/5193 238-266, 30.18.1.2, 67.69.14.

⁷⁷ *Cumhuriyet*, 6 Mayıs 1936, No: 4301, s. 1; *Tan*, 6 Mayıs 1936, s. 3. Büyükelçi Tanrıöver, mutabakatla ilgili basına verdiği demeçte 4 yıl boyunca 117 bin göçmenin Türkiye'ye geleceğini açıkladı.

⁷⁸ *Düstur, Üçüncü Tertip*, C. 18, Ankara, 1956, s. 74-80.

2. madde; göç etmek isteyen Türk-Müslüman ekalliyetin 5 yıl içinde Romanya'yı terk etmesi.

Ayrıca göçün şu düzen içinde yürütülmesi hükmü getirilmişti.

Birinci yıl- 15 Nisan 1936'dan itibaren mallarını zaten tasfiye etmiş bulunan kişilerden oluşan 15 bin kişilik kabile.

İkinci yıl- Romanya-Bulgaristan sınırı boyunca 8 kilometrelik bölgede bulunanlar

Üçüncü yıl- Pazarcık şehri ve Ezibeyi, Kurdpınar sancakları

Dördüncü yıl- Acandanlar, Turtukaya sancakları

Beşinci yıl- Silistre şehri ve sancağı ve Dobruca topraklarının kalan kısmı.

Türkiye Hükümeti her göç devresi başında, kabul edeceği kişi sayısını Bükreş'teki Türk Elçiliği aracılığıyla Romanya Hükümeti'ne bildirecekti.

3. madde; göçmenlere ait şehir dışındaki gayr-i menkul mallar Romanya Hükümeti'nin mülkiyetine geçecekti. Şehir dâhili gayr-i menkul mallar sahiplerinin tam tasarrufu altında kalacaktı.

4. madde; Göçmenlere ait şehir harici gayr-i menkul mallar bu yöntemle Romen Hükümeti tarafından iktisap edilince Romen Hükümeti'nin Türk Hükümeti'ne üstünde bulunan inşaatı da dahil olmak üzere-cemaat veya evkafa ait olanlar müstesna- hektar başına 6 bin leylük bir meblağ ödemeye karar verilmekteydi. Cemaat-i İslamiye ve Evkâfa ait menkul ve gayr-i menkul malların tasfiyesini düzenlemek üzere ileride iki hükümet arasında özel bir sözleşme akd edilmesi.

5. madde; Romanya Hükümeti, göçmenlere ait şehir harici gayr-i menkul malların değerini taksitle 7 yılda bir ödeme planı çerçevesinde yapması.

6., 7., 8., 9., maddeler bu ödeme planı ile ilgilidir.

11. madde; göçmenler yanlarında şahsi eşyalarını, 5 adet büyük ve 15 adet küçükbaş hayvanını, tarım aletlerini, nakit olarak da 10 bin ley ve döviz karşılığı olarak 2 bin leylük bir miktarı serbestçe götürebileceklerdi.

12 ile 18. maddeler arası taşınma ile ilgilidir.

18. madde; göçmen olmak isteyip de silah altında bulunan kişilerin terhis edilmesi.⁷⁹

Bükreş'teki Büyükelçi Tanrıöver, Trakya Umûm Müfettişliğiyle yazışarak göçün düzenli olmasına büyük çaba gösterdi. 1936 yılı içinde gelenlerin iskân edildikleri yerler şöyledir:

	Hane	Nüfus
Tokat Merkez Kazasına	60	263
Niksar	20	72
Artuva	20	80
Tokat Erbaa Kazası	75	300
Yozgat Merkez Kazası	200	777
Boğazlıyan	151	611
Sorgun	70	"263
Akdağ Madeni "	80	295
Çorum Alaca Kazası	299	1152
Sungurlu Kazası	9	29
Bilecik Merkez Kazası	5	25
Bozüyük	34	135
Söğüt	7	28
İnönü	"5	15
Konya Akşehir Kazası	245	1011
Çorum Kazası	199	820 ⁸⁰

Romanya Hükümeti ile 4 Eylül 1936'da imzalanan sözleşme uyarınca göçmen kabul edildi. Trakya'da yoğunluğun artması ve yerel kaynakların yetersiz olmaya başlaması üzerine göçmenlerin bir kısmı Orta Anadolu kentlerine iskân edildi. Bulgaristan'dan gelen 8 bin kişi Çorum, Niğde ve Yozgat illerine gönderildi. Romanya'dan kabul edilen 12 bin kişi Köstence'den deniz yolu ile anavataana getirilip, Kavak'ta sıhhi işlemleri yapıldıktan sonra Trakya vilayetlerine yollandı.⁸¹ 1938'den sonra göçler kısmen azalmış ise de 1939-1960 yılları arasında 3576 iskânlı, 4055'i serbest olmak üzere 7631 göçmen geldi.

DEĞERLENDİRME

Osmanlı Devleti, toprak kaybetmeye başlamasıyla birlikte, özellikle 18. yüzyılın son çeyreğinden başlayarak giderek artan bir oranda göçle karşılaştı. Yüz binler-

⁷⁹ *Y.a.g.e.*, s. 74-80; İvgen, *a.g.t.*, s. 60-61. Sözleşmenin tatbiki için oluşturulacak komisyonda 1937 yılı için Türk vekili sıfatıyla Avukat Kemal'in 100 lira ve komisyon katibinin 50 lira ile çalıştırılması kararlaştırıldı. Bkz. *BCA*, 30. 18. 1. 2. 77.68.6. 1938 yılında da Tokat Milletvekili Nazım Poyroy görevlendirildi. Bkz. *BCA*, 30. 18.1.2. 83. 55. 20.

⁸⁰ *Aydın Tarihi*, Sayı: 32 (Temmuz 1936), s. 10-12; *Son Posta*, 15 Temmuz 1936, s. 5.

⁸¹ *BCA*, 030. 10. 81. 531. 16.

ce kişi çeşitli baskılara boyun eğmemek, etnik ve dinî kimliklerini korumak için Halifenin egemen olduğu topraklara gelerek, yeni yaşamlar kurmaya çalıştılar. 19. Yüzyılın ikinci yarısından başlayarak Romanya'dan bazı Türk-Müslüman unsurlar kabileler halinde göçe başladı. Bu göçlerin temelinde Romanya'da ulus-devletin kurulması, nüfusun homojenleştirilmeye çalışılması, Türk-Müslüman unsurun ekonomik kaynaklarına el konulmak istenmesi, etnik ve dinî kimliğin korunması isteğinin yattığı görölmektedir.

Osmanlı yöneticileri gelenleri güvenlik, sosyal ve ekonomik gibi nedenlerle belli merkezlere yerleştirdi. Ashında göçmenler, ülkenin savunulması, geniş tarımsal alanların işletilmesi ve Türk-Müslüman nüfusun yoğunlaştırılması kaygılarının giderilmesinde önemli bir işlev yerine getirdiler.

Romanya'dan göçler Cumhuriyet döneminde de sürdü. Hükümet, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türk-Yunan nüfus mübadelesi nedeniyle bu tür bir göçe sıcak yaklaşmadı. Ancak gelenleri de yasalar ve hassasiyetler çerçevesinde iskân etti. 1930'lu yılların başından itibaren, özellikle de Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Bükreş Büyükelçiliği sırasında imzalanan sözleşme ve yapılan görüşmeler sonucunda göçmenlerin sayısı arttı. Hükümet, göçmenleri Osmanlı döneminde göröldüğü gibi ülkenin savunulması, geniş tarımsal alanların işletilmesi ve Türk nüfusun yoğunlaştırılması kaygılarıyla iskân etti. Burada ulus-devlet ideolojisinin belirleyici rol oynadığını görmekteyiz.